

בגדר דין לחם משנה

הרב מתתיהו דייטש*

ראשי פרקים

- א. (שאלה) מי שיש לו רק ב' חלות בשבת כיצד ינהג?
- ב. מחלוקת הפוסקים אם לחם משנה מדאורייתא או מדרבנן
- ג. לחם משנה קשור לברכה (תחילת הסעודה)
- ד. המסובין צריכים לכוון ולאכול מהלחם משנה
- ה. תמיהה בדעת האשל אברהם
- ו. חיוב לחם משנה מדין שבת ומדין ברכות
- ז. ראיות לחידוש שהעיקר שיהיו השלימות לפניו, ולא צריך שיאכל מהם
- ח. ההידור לבצוע כל הככרות הוא משום כבוד שבת
- ט. אפילו אם המסובין מברכים לעצמם יוצאים ידי חובת לחם משנה
- י. עריכת השלחן בלחם משנה מליל שבת ליומו
- יא. מסקנת ביניים למי שאין לו אלא שתי ככרות שלימות לכל השבת
- יב. מסקנה סופית בענין זה
- יג. לחם משנה לנשים
- יד. לחם משנה בחלה קפואה
- טו. שאילת חלה משכן ללחם משנה
- טז. מסקנות לדינא

א. מי שיש לו רק ב' חלות בשבת כיצד ינהג?

שאלה:

מי שאין לו אלא ב' חלות שלמות בלבד, מה יעשה בענין לחם משנה – האם יקחם לליל שבת, לסעודת היום של שבת או לרעהו דרעוין?

תשובה:

הנה נבוא בזה בס"ד לברר שורש ויסוד הדין של לחם משנה בשבת ויום טוב.

ב. מחלוקת הפוסקים אם לחם משנה מדאורייתא או מדרבנן

אפתח במקור הדברים: הנה בגמ' (שבת ק"ז ב) איתא – "אמר ר' אבא: בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב (שמות טז כב) 'לחם משנה'". הנה בפשטות חיוב זה אינו אלא מדרבנן, משום שמך זכר לירידת המן הכפול בערבי שבתות, וכמבואר בתוס' (פסחים קטז א ד"ה מה). וכן מבואר הטעם ברי"ף (פסחים כה ב); ברא"ש (פסחים פ"י ס"י ל); ובריטב"א (שבת ק"ז ב). וכן משמע מלשונו הזהב של שו"ע הרב (רעז ב), דכתב בזה"ל: "וחייב כל אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות אחד אנשים ואחד נשים וסמך לזה שנאמר 'לקטו לחם משנה' וגו'. ויותר מזה מבואר במגן אברהם (סי' רנד סקכ"ג) דלחם משנה אינו חובה כל כך, ולכן פסק דאין להציל מהדליקה בשבת לחם כדי לקיים בו מצות לחם משנה.

מיהו מדברי הט"ז בה"ל חנוכה (סי' תרע"ב סק"ב) מתבאר, דס"ל דלח"מ הוי חיוב מן התורה; דפסק שם, דפת דלחם משנה הוא קודם לנר חנוכה, דלחם משנה לכו"ע הוא דאורייתא, ולכן הוא קודם לנ"ח שאינו אלא מדרבנן. וכן העלה בזה מעצמו בספר ערוך השלחן (או"ח רעז א) דלח"מ הוי דין תורה ולא אסמכתא בעלמא, דבאמת הך "לחם משנה" מיותר הוא בקרא, דכתיב (שמות טז כב) "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד", והו"ל לכתוב 'לקטו שני העומר לאחד', ואין זה אלא כפל דברים, ולזה דרשינן שזהו ענין בפני עצמו, והכי פירושו, דהלחם של סעודת שבת יהיה משנה, עכתו"ד. גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' יג) כתב דהח"ס בתשובה (או"ח סי' מו) פשיטא ל"י דלח"מ הוי דאורייתא. והנה לכאורה יש להוכיח כן מדברי רבינו מנוח (ה"ל חמץ ומצה ח ו), שכתב:

ואי קשיא לך מאי טעמא גבי לחם משנה מרבינן ימים טובים, ולא מרבינן להו לענין ג' סעודות, טעם הדבר לפי שעל לחם משנה נאמר (שמות טז כג) "הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש", שבתון לרבות ימים טובים, כדאמרין בעלמא שבתון כל מקום

* רב שכונת רמת שלמה, ירושלים; נשיא "המרכז לרפואה לאור ההלכה" יד הרמ"ה.

שנאמר בו שבתון שבות וכו', אבל לענין שלש סעודות, "ויניחו אותו" (שם כד) הפסיק הענין, ולא כתוב בתלתא "היום", אלא שבת בלבד וכו'.

משמע מדבריו, דילפינן לה ללחם משנה מקראי ממש, ומבואר דס"ל דהוי דאורייתא גמור, ודו"ק. הרי מבואר לפנינו בס"ד פלוגתת הפוסקים ז"ל, אי לח"מ הוי מדרבנן או מדאורייתא וכמשנ"ת.

ג. לחם משנה קשור לברכה (תחילת הסעודה)

הנה בעיקר גדר ושורש דין לחם משנה, לכאורה נראה, דמצוותו היא בשעת הברכה, דהיינו דהחיוב הוא שצריך לברך ברכת המוציא של סעודות שבת על ב' ככרות, ולא סגי בבציעה גרידא. כן מוכח מלשון רש"י, דהנה אהא דאמרו שם בגמ' (שבת שם) "חייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות", פירש רש"י (ד"ה לבצוע), דהיינו ברכת המוציא. כך גם מתבאר מדברי התוס' (ברכות לט ב ד"ה והלכתא) דכתבו, דבשבת נכון להחמיר ולברך המוציא קודם שיחתוך את הפת, שלא תשטמ ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה, שאז לא יהיה לו לחם משנה. וכ"ה בשו"ע (או"ח קסז א) ברמ"א, ע"ש ובנו"כ. מוכח דעיקר המצוה בלחם משנה הוא שיברך דווקא על ב' ככרות, ולא סגי בבציעה גרידא, וכאשר עמד בזה בשו"ת להורות נתן (חי"ו סי' ט), ע"ש.

והלום ראיתי בספר נימוקי אורח חיים להגה"ק ממונקאטש זצ"ל (סי' רעד סק"א), שהביא מנהגו של זק"ה"ק מרן בעל דב"ח מצאנו ז"י"ע, שהיה אוחז בידו החלה השניה ג"כ בשעת חתיכתו את הראשונה, כי כן מוכח לישנא דגמרא, "חייב אדם לבצוע על שתי ככרות", היינו בשעת ביצוע ג"כ יהיו בידיו ב' ככרות, ולא שיהיו בידיו בשעת הברכה בלבד; וכן משמע ברור פשטות לישנא דשו"ע (או"ח ריש סי' רעד) "שאוחזו שתייהן בידו ובוצע" וכו'. ושוב מביא שם אשר בנו הגה"ק משינאווע ז"י"ע פקפק ותמה על זה, דהא בזה פירש רש"י (שם) "חייב לבצוע, ברכת המוציא", ונראה מזה דצריך ב' הככרות רק בשעת הברכה בלבד, והאריך בזה טובא יעו"ש. ולכאורה לולי דבריו, היה נלענ"ד בישוב דעתו של רבה"ק מצאנו ז"י"ע, דמחמת הידור וחומרא יתירא החמיר על עצמו שיהיה לח"מ גם בשעת הבציעה, וכדמורה פשטות לישנא דגמ' והשו"ע וכדנתבאר, ודו"ק. [ועוד נ"ל דעביד הכי משום הא דר' זירא בצע אכולא שירותא, וכאשר יבואר להלן].

עכ"פ חזינן, דנקטי הפוסקים דהעיקר הוא שיהיה לח"מ בשעת הברכה. ושפיר קא חזינא למחוי וש"ב רב האי גאון וקדוש גאבדק"ק צאנו קלויזענבורג ז"י"ע שהאריך בזה בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' ככו), ובתוך הדברים הקשה בזה, לפמשי"כ הט"ז (שם) דלחם משנה הוי מן התורה, ואי המצוה על הברכה, הרי קשה, דהא ברכות אינן אלא מדרבנן? ונו"כ בזה טובא, יעו"ש. ולכאורה י"ל בזה, דבאמת עיקר מצות לחם משנה, דהוי מן התורה, נאמרה על תחילת הסעודה, ולהכי צריך לבצוע הסעודה על ב' ככרות, ומיהו לאחר שתיקנו חז"ל מצות ברכות, אמרינן דחל מצות לח"מ על שעת הברכה, דמעתי זה הויא בפועל התחלת הסעודה, וא"ש.

ד. המסובין צריכים לכוון ולאכול מהלחם משנה

הנה בספר קצות השלחן להגרא"ח נאה זצ"ל (סי' לו סק"ט; סי' פב סק"ו) העלה, דאם אין לחם משנה אלא לבצוע, והוא מחלק פרוסה לכל אחד מהמסובין, צריכים המסובין לכוון דעתם ולצאת ידי"ח הברכה בשמיעה מהבצוע, ולאכול אח"כ דווקא מפרוסת המוציא שקיבלו מהלח"מ, אבל בלא"ה – דהיינו כשלא יצאו הברכה מפי הבצוע (אלא מברכין אח"כ לעצמם), או אפילו יצאו ממנו הברכה אלא אוכלין מככר אחר המונח לפנייהם – בכה"ג לא יצאו ידי חובת לחם משנה. ולמד כן מדברי שו"ע הרב (קסז ג; תעג כד) יעו"ש; וכן הביא דמפורש בקרבן נתנאל על הרא"ש (פסחים פ"י סי' טז סק"ה), שאם אין להמסובין לחם משנה לא יברכו ברכת המוציא בעצמם אלא יענו אמון על ברכת הבצוע ויכוונו לצאת ממנו וגם הוא יכוון להוציאם, ואז הוי כאילו כל המסובין היו בוצעין על לחם משנה, כמו שמוציא הבעה"ב את המסובין בכוס של קידוש ע"י עניית אמון, יעו"ש היטב בארוכה.

ולכאורה הנה כי כן מבואר מהא דכתב השו"ע (או"ח רעד ג): "אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבצוע, ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולים לטעום אע"פ שעדיין לא טעם", וכתב עלה במ"ב (סק"ח), דבדליכא לחם משנה לפני כל אחד צריכין כולם לסמוך על הבצוע. וכ"כ השו"ע בזה (או"ח קסז טו), ובמ"ב (סקפ"ג) כתב: "דאם אין לכ"ה מהמסובין לחם משנה הרי הם צריכים לסמוך על הבצוע שיש לפני לחם משנה ולטעום מאותו לחם ואינם רשאים לטעום קודם לוי" (דהיינו שירצו לחתוך מהככר של הבצוע ולטעום קודם לו)¹. ולכאורה מינה נמי משמע בהדיא, דכל המסובין צריכין לסמוך על הבצוע לצאת ידי"ח לחם משנה, ולאכול מאותו לחם דווקא.

¹ הערת העורך: נראה לדייק מלשון השו"ע והמ"ב שישנו תנאי נוסף בענין יציאת המסובים ידי חובה מהבצוע, שמלבד שצריכים לכוון לצאת ידי הברכה ממנו ולאכול דווקא מהככרות שבצע עליהם, צריכים הם להמתין עד שהבצוע יטעם פרוסה

ה. תמיהה בדעת האשל אברהם

מעשה חל עלינו חובת ביאור, אם אמנם כן הוא הדבר, דאין יוצא ידי חובת דין לחם משנה, אלא אם כן בירך על ב' ככרות ואוכל מהן דווקא; ואם אין לחי"מ אלא לפני ראש המסובין, צריך הבוצע לכוון להוציא את כולו, והם צריכין לכוון לצאת ממנו, ויאכלו כולם מהלחי"מ שלפני הבוצע, וכנ"ל, ובלא"ה לא יצאו ידי"ח לחי"מ. אי"כ צ"ע טובא, לאלו הנוהגים לברך לעצמם ברכת המוציא על הפרוסה שהבוצע נתן להם, איך יצאו ידי"ח לחי"מ, דהרי עיקרה הוא שיברך ראש המסובין ברכת המוציא עליהם דייקא וכמשנ"ת. וביותר צ"ע בנוגע לנשים, דנקטי הפוסקים שהם חייבות נמי בלחי"מ, ומי"מ ראינו אצל הרבה מרבתי"ק שלא הקפידו על כך שישמעו הברכה על הלחי"מ ולאכול דייקא מהלחי"מ.

והנה הגה"ק מבוטשאטש ז"ל באשל אברהם (סי' רעד) כתב:

יוצאים ידי חובת לחם משנה בשמיעה, גם שהברכה של נהנין אינו יוצא ידי חובתו, ומברך בפני עצמו, מכל מקום מצות לחם משנה על הבציעה קודם הנאת האכילה מהני בכך שליחות, ומהני גם קודם נטילת ידים, שהרי יכול לברך המוציא על פחות מכזית בלא נטילת ידים, ונטילת ידים אינו הפסק, ושייך מיכלא ונטילת ידים בפעם אחת.

ונילאו הפוסקים בביאור דבריו הק', דמריהטא דדבריו משמע דאין צריכין כלל לאכול מאותו הלחם משנה, אלא עיקר דין לחם משנה יוצא על ידי מה שהוא שומע הברכה, ומחדש הכא חידוש רבתיא לדינא, דסגי שמיעת הברכה כדי לצאת דין לחם משנה, אף שהוא בעצמו אינו רוצה לצאת בזה הברכה, ומברך אחר כך שוב לעצמו ברכת הנהנין, וא"כ הרי תמוה טובא, דמה מהני לי שמיעת הברכה מפי המברך. ותו הוסיף לתמוה טובא בספר עיונים במשפט (חי"א סי' כג) מאי דמסיק הא"א בלשונו, דמי"מ מצות לחי"מ על הבציעה קודם הנאת האכילה מהני בכך שליחות, ומהני גם קודם נטילת ידים, ותמוה, דאם יוצא לחם משנה על ידי שמיעת הברכה, אי"כ מה צריך שליחות על הבציעה, דמשמע מדבריו דעיקר לחי"מ היא הבציעה, וא"כ איך יוצא על ידי שמיעת הברכה, דאיזה צירוף הוא, שמיעת הברכה, עם שליחות על הבציעה. ושוב האריך לברר פלוגתת הפוסקים אי לחי"מ עיקרה משום כבוד הסעודה, או דין לחי"מ נאמר על הברכה, ומסיק דדברי הא"א דאף שאין אוכל מן הלחי"מ, וגם אין יוצא הברכה מפי הבוצע, מי"מ בשמיעת הברכה לבד יצא ידי"ח, אפילו לפני נטילת ידים, צ"ע. ונשאר בתימה.

ובעיקר דבריו הק' לכאורה צריך תלמוד טובא, דמאי שליחות שייך בזה, והרי במצוה שבגופו לא שייך שליחות, וכמבואר בקצה"ח (חוי"מ סי' קפב סק"א), וכאשר העיר בזה בשו"ת להורות נתן (חי"ו סי' ט), והאריך בזה טובא, יעויישי"ה. ותו צריך ביאור בדבריו, שכתב בזה"ל, "מי"מ מצות לחם משנה על הבציעה קודם הנאת האכילה מהני ביי שליחות" כו', מה הכוונה בזה, וצ"ע.

ו. חיוב לחם משנה מדין שבת ומדין ברכות

ואשר יראה בזה לענ"ד, דהנה נראה לבאר דעיקר יסוד ושו"ש דינא דלחם משנה, מצוותו היא משום כבוד סעודה דשבתא, ועיקר קיומה היא, שתהיה עריכת ופתיחת סעודת שבת על ב' ככרות, כלומר שסעודת שבת צריכה להיות ערוכה ולהיפתח כאשר מונח לפניו על השלחן ב' ככרות. אבל לעולם אין שום חיוב לבצוע ולאכול דווקא מאותן הלחמים השלימים, אלא שפיר יכול לצרף [בשעת הברכה] פרוסה אל הני ב' ככרות ולברך עליהן ברכת המוציא, ולסלק את ב' השלימות, ולאכול רק מן הפרוסה, ושפיר קיים עיקר מצוות לחם משנה, כיון דמיפתח פתח האי סעודתא כד מינח נייחא לפניו על השלחן ב' ככרות שלימות.

ולא תקשי לן מהמתבאר לכאורה בדברי השו"ע והפוסקים (סי' קסז וסי' רעד), שצריך לברך ברכת המוציא על לחם משנה ולאכול מהן דווקא, וכמשנ"ת לעיל בארוכה. דהנה נראה לבאר בזה, דאיכא הכא תרי הלכות, והיינו דהנה מצינו דשנו בש"ס ב' פעמים האי הילכתא דלחי"מ בשבת. חדא, אהא דאמרו בגמ' (ברכות מב ב) דמצוה מן המובחר לברך על השלימה, אמרו עלה, דבשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות וכו'. וכן הובא מימרא זו בגמ' (שבת קיז ב) בהא דאייריין התם לענין כבוד סעודת שבת, יעויישי"ה. והנה כי כן מצאנו לרמב"ם ז"ל שהביא ב' פעמים חיובא דלחם משנה בשבת, חדא, בהל' ברכות (פ"ז ה"ד), ותו בהל' שבת (פ"ל ה"ט) יעויישי"ש.

והנראה בזה, דבאמת מצד עיקר מצות לחם משנה בשבת, סגי כשפותח את הסעודה על ב' ככרות, אע"פ שאינו אוכל מהן כלל; מיהו מצד הל' ברכות, דאיכא מצוה מן המובחר לברך על השלימה,

והיינו לבצוע אותה אח"כ, משום כבוד הברכה, לכן בשבת שמברך על ב' הכרות, צריך לבצוע עכ"פ א' מהכרות השלימות, משום הידורא דדין ברכות ובציעת הפת וכנ"ל. והיינו דכי היכא דגם בימות החול איכא הידור ומצוה מן המובחר לברך ולבצוע על שלימה, לכן הה"נ בשבת, כאשר מברך על ב' כרות, [משום חיובא דלח"מ בשבת], צריך לברך ולבצוע על שלימה, משום הידור מצוה דברכות, [ואפשר דגם משום הידור במצות לח"מ איכא ענין לבצוע שלימה], ולפיכך הוא דקאמרי שבוצע אחת מהלח"מ ואוכל ממנו.

ומבואר הכי היטב בלשונות הרמב"ם ז"ל, דהנה בהל' שבת (שם), דקאי רבינו ז"ל בחיובא דסעודות שבת, סתם בזה וכתב בזה"ל: "חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת כו', וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי כרות". ואילו בהל' ברכות (שם), דקאי רבינו ז"ל לענין דיני ברכות, שפתח וכתב שם בזה"ל: "מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה" וכו', מסיק עלה בזה"ל: "בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי כרות, נוטל שתייהן בידו ובוצע אחת מהן". מבואר כוונתו כמו שנתבאר בס"ד, דאתי עלה מפאת דיני הידור בהל' ברכות, דמשו"ה הוא דצריך לבצוע בשבת אחת משתי הכרות, כי היכא דבימות החול מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה, וכמשנ"ת בזה?²

מעתה נראה, כי כמו כן מתבאר בדברי השו"ע והפוסקים בזה, דהנה גם השו"ע הביא ב' פעמים להאי דינא דלח"מ בשבת, חדא, בהל' בציעת הפת (סי' קסז), וחדא בהל' שבת (סי' רעד). ושפיר יש לפרש כמשנ"ת, דבאמת מצד עיקר חיובא דלח"מ משנה ליכא חיובא לאכול דווקא מן השלימות, רק מפאת הל' ברכות ובציעת הפת, צריך לבצוע אחת הכרות השלימות, משום הידור מצוה, וכדנתבאר.

לפי"ז לא קשיא עלן מדברי המ"ב (שם ושם), דהנה מה שכתב דבדליכא לח"מ לפני כל אחד צריכים כולם לסמוך על הבוצע, ולאכול מאותו לחם, אין מזה הכרח דאתי עלה משום דינא דלח"מ, אלא כוונתו בזה הוא משום דינא דהל' ברכות ובציעת הפת, דכולם זקוקים לככרו של הבוצע משום דאיכא מצוה לכתחילה לברך ולבצוע על שלימה וכנ"ל. והנה כן יש לדייק בהדיא מדבריו שם, דהנה אהא דכתב במ"ב (סי' קסז סקפ"ג), דבדליכא לחם משנה לפני כל אחד מהמסובין צריכים כולם לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ולטעום מאותו לחם משנה, אסברא לי' בשער הציון (שם אות עא) בזה"ל: "דאם אין לכל אחד רק פרוסת לחם הרי הם זקוקים לככרו, דהלא מצוה לכתחילה לברך על שלימה", וציון לשו"ע הרב ז"ל. הרי חזינו דאתי עלה משום הידור דברכות ובציעת הפת, ולא משום עיקר דינא דלח"מ משנה, ודו"ק³.

ואמנם כן מבואר בהדיא בלשון קדשו של שו"ע הרב ז"ל (סי' קסז סעי' כ), שכתב בזה"ל:

אין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע, כגון אם הם רוצים לחתוך מן הלחם שבצע ממנו הבוצע ולטעום קודם שיטעום הוא כו'. ואם כל אחד אוכל מככרו ואין זקוקים לככר שביד הבוצע רשאים לטעום מככרותיהם קודם שיטעום הבוצע מככרו כו'. ובשבת ויום טוב צריך להיות לפני המסובין לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע, ואז רשאים לטעום קודם הבוצע, שאם לא כן, זקוקים הם לככר שלפני הבוצע לצאת בהן ידי חובת לחם משנה, (וגם בחול צריך להיות לפנייהם ככר שלם כמו לפני הבוצע, שאל"כ זקוקים הם לככר שלם שלפני הבוצע, שכיון שיש על השלחן פת שלימה אסור לבצוע על הפרוסה כו').

מבואר ממש כמשנ"ת. ומעתה גם מש"כ הוא ז"ל (סי' רעד סעי' ד), דבדליכא לחם משנה לפני כל המסובין, הם זקוקים לככרו, דיוצאים יד"ח במה ששומעים ממנו ברכת המוציא שמברך על לחם משנה ואוכלים מאותו לחם משנה, ומסיק שם: דאם יש לחם משנה לפני כל אחד מהם שאינם זקוקים לטעום מלחם משנה שלפניו יכולים לטעום ממה שלפניהם קודם שטעם הוא ממה שלפניו עכ"ל, נמי איכא להעמיס בדע"ק דכוונתו שצריך לטעום מהככר משום ההידור שנאמר בברכות לכתחילה לברך ולבצוע את השלימה⁴ וכמשנ"ת, ודו"ק היטב.

כמו כן נראה לבאר במש"כ שו"ע הרב ז"ל (סי' תעג סעי' כד) בזה"ל:

² יעויין היטב בספר שערי הלכה ומנהג (סי' קמב) מאי דהאריך בזה בדברים נפלאים ע"ש, ודפח"ח.

³ **הערת העורך:** מה יהיה לפי זה אם תהיה ככר שלימה אחת לפני המסובין, האם אז יוכלו לבצוע עליה לאחר ששמעו הברכה על הלחם משנה שיש לראש המסובין? במקרה כזה אין בעיה מצד הל' ברכות, כיון שהם בוצעים על לחם שלם, ומצד לחם משנה יוצאים במה שהסעודה נפתחת בו.

⁴ **הערת העורך:** לאור ההערה הקודמת, אכתי איכא לאקשווי – מדוע צריך שיהיה לחם משנה לפני המסובין כדי שיוכלו לאכול לפני שהראש אוכל? דלכאורה מספיק שתהיה לפנייהם ככר שלימה אחת, וישמעו הברכה מהראש, ויאכלו מככרם לפניו, כי היא שלימה.

תשובת הכותב: נכון. ואפשר דשו"ע הרב איירי דאינם שומעים ממנו וכל אחד אוכל לבד, וצ"ע.

כל דברים אלו דהיינו המצות כו' אין צריכין להביא אלא לפני מי שאומר ההגדה, דהיינו בעל הבית, אבל בני הבית יוצאין בשמייעה מבעה"ב, שאף שביום טוב צריך לבצוע על לחם משנה מ"מ כיון שהם יוצאין בברכת המוציא של בעה"ב הם יוצאים ג"כ בלחם משנה של בעה"ב.

נהי דמבואר הכא בהדיא, דס"ל לרבה"ק ז"ל, דחובה על כולם לברך על לח"מ, ולכן צריכין כל המסובין לצאת ברכת המוציא בשמייעה מהבוצע על הלח"מ [והוא דלא כדעת הא"א הנ"ל], אבל אין לנו מכאן הכרח שחובה לאכול מהני ככרות דלח"מ בדווקא. וא"כ לכאורה אין הכרח למש"כ הקצה"ש הנ"ל (אות ו) להכריח מדברי שו"ע הרב ז"ל (בסי' קסז וסי' תעג) דאיכא חיובא גם לטעום דווקא מהלחם משנה, ודו"ק.

ואולי אפשר לדייק הכי היטב בלשון קדשו של המ"ב ז"ל (סי' רעד סק"ב), שכתב בזה"ל: "ונכון לנהוג שזה שבוצע יכוון לפטור בברכת המוציא כל המסובין וגם יאמר להמסובין שיכוונו לצאת בברכתו כדי שכולם יצאו בלחם משנה", וכן כתב להלן (סי' רצא סק"א). ולא הקפיד להזהיר נמי בדבריו שיטעמו מאותו הלחם דווקא.

מעתה אין לנו כל הכרח מדברי רבותינו השו"ע הרב והמ"ב ז"ל, אלא שצריך לברך על ב' הככרות, לקיים חובת לחם משנה, ואם אין לפני המסובין לחם משנה לכל אחד צריכין כולם לכוון לצאת הברכה ממי שמברך על לחם משנה. והיינו דסבירא להו דחובת לח"מ הוא שיהיה לפניו בשעת ברכת המוציא, ולכן צריכין כולם לברך ברכת המוציא על לח"מ, או לכוון לצאת מהבוצע על הלח"מ, אבל לא מצאנו הכרח בדבריהם שמפאת חיובא דלח"מ צריך לטעום דווקא מהלח"מ. ומיהו מפאת ההידור בהל' ברכות [ואולי אף הידור משום לח"מ], הוא דאמרו שצריכין גם לבצוע ולטעום מהככר השלם וכמשנ"ת.

ודאיתין להכי, אולי אפשר לבאר דברי האשל אברהם ז"ל, דכוונתו לומר דמהני לחם משנה לכל המסובין בסעודה זו על ידי זה שראש המסובין בירך ובצע על ב' ככרות, דסבירא ל"י דמכיון דהרי אין המצוה לאכול כפול, אלא דעיקר החיוב הוא להכין ולקבוע הסעודה בדרך של כפילות, דהיינו על ב' ככרות, וממילא כאשר הבעה"ב הכין וקבע סעודה זו על ב' ככרות שפיר הוציא את כולם יד"ח לחם משנה, אע"פ שהם מברכים אח"כ ברכת המוציא לעצמם על פרוסה. והיינו מכיון שתחילת הסעודה הזאת הרי היתה על ב' ככרות, לכן שפיר סגיא בזה לכל המסובין⁵. ומעתה נראה דהיינו הך מאי דקאמר, דמצוות לחם משנה קודם הנאת האכילה מהני שליחות, כלומר דכיון דנפתחה הסעודה הזאת על ב' ככרות, מהני שפיר, דהבוצע הוי שלוחם של כל המסובין כאן על השלחן לבצוע את הסעודה על ב' ככרות, ומהני שפיר, דמקרי הכא שנערכה והוקבעה סעודה זו על ב' ככרות⁶. ובזה הוא דקא מיפלגי עם שו"ע הרב והמ"ב ז"ל, דהם ס"ל דעכ"פ בעי כולם לברך דווקא על ב' ככרות, משום לח"מ [ולא סגיא שמברך הבוצע לבד]; ואיהו ס"ל דגם הברכה לא מיעכבא היכא שראש המסובים בסעודה זו כבר בירך על ב' הככרות, דהוא הוי כשלוחם של כל המסובין בזה שפתח האי סעודתא אתרי ריפתא, וכל המסובין כאן קיימו מצות לחם משנה.

ז. ראיות לחידוש שהעיקר שיהיו השלימות לפניו, ולא צריך שיאכל מהם

והנה אם כי הדברים נראין לכאורה מחודשין טובא, לומר דלקיום מצוות לחם משנה אין צריך כלל לאכול דווקא מהשלימות, ויכול לצרף פרוסה אל הב' ככרות, ולברך על הככרות והפרוסה, ולהניח אח"כ את השלימות ולאכול רק מן הפרוסה, ויצא יד"ח לח"מ בשבת, כאשר נתבאר בארוכה בסי'ד. ברם מצאתי לענ"ד שתי הוכחות מוצקות לדברים אלו, וכאשר יבואר לפנינו בסי'ד.

וזה יצא ראשונה, הנה כתב הרמ"א ז"ל (תפב א), וז"ל: "מי שאין לו ב' הלילות רק ג' מצות יברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה וכן הכריכה הכל מן הפרוסה וב' השלימות לליל ב'". וביארו הפוסקים ז"ל דהא דישאיר ב' השלימות לליל ב' הוא כדי שיהיה לו לחם משנה גם בליל שני של יו"ט שני של גלויות, וכמש"כ המ"ב (שם סק"ט) יעוי"ש. והנה מקור הלכה זו הוא באבודרהם בשם אבן ירחי ז"ל, והו"ד בבית יוסף (סוסי" תעה). ולכאורה תמוה טובא, איך יצא יד"ח לחם משנה בלילה הראשון של פסח, והרי אינו בוצע כלל מהשלימות, ומאי עדיף טפי לילה שני מלילה ראשון? אדרבא, הרי לילה ראשון הוי מן התורה, ועדיפא טפי. אלא על כרחך שמע מינה, דכדי לצאת יד"ח

⁵ מצאתי דנקיט הכי בפשיטות בשו"ת דברי יציב (שם אות ד), ע"ש.

⁶ **הערת העורך:** אכתי לא ברור לי מדוע בעינן לדין שליחות הכא, הרי יוצא לאור דברי הרב דייטש שליט"א שלחם משנה הוא דין בסעודה, שצריכה להתחיל בבציעה על ב' ככרות, וממילא אין כאן חלות דין על הגברא שיקיים חיוב זה, אלא זהו מעין חובת חפצא שהסעודה תיפתח הכי. א"כ המסובין שותפין לחלות החיוב הזה בדיוק כמו הבוצע, ואין הוא מחיל עליהם כל דין. ומדוע בעינן לשליחות בזה? לכאורה גם אם היו מונחים לפני המסובין ב' ככרות בתחילת הסעודה וקוף היה בא ובוצעם – היה נחשב להם שהחלה הסעודה בלחם משנה?
תשובת הכותב: נכון. אך בעינן לשליחות כדי לשייכם כולם לסעודה זו.

לח"מ סגי במה שהיה מונח לפניו ב' השלימות בשעת הברכה, ואם מצרף לה פרוסה, שפיר יצא ידי חובתו, ויכול לאכול מן הפרוסה, ומפורש בהדיא כמשנ"ת.

ולכאורה היי אפשר לומר בזה, שלא יבצע פרוסה לאפיקומן בלילה הראשון [שאינו אלא ממנהג הראשונים ז"ל], וממילא בשעת הברכה יבצע א' מן השלימות, וישאיר ב' שלימות לליל שני, ושפיר נמצא דגם בליל א' בירך ובצע על ב' ככרות. מיהו מפורש במ"ב (סק"ח) שעושה יחץ בלילה הראשון, ואם כן הרי לא נשאר בידו בשעת הברכה רק ב' ומחצה, ועלה הוא דאמרין שיברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה וכן הכריכה הכל מן הפרוסה, וב' השלימות ישאיר לליל ב', יעוי"ש. ודווקא בליל ב' הביא המ"ב (סק"ט) די"א שבזה לא יבצע פרוסה לאפיקומן עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלימות יעוי"ש. ומשמע דבלילה הראשון עכ"פ סגי לי לצאת ידי"ח לח"מ בזה שמונח לפניו ב' שלימות בשעת הברכה אף שאינו בוצע אותן כלל, ומוכח כדברינו.

והנה כי כן מפורש נמי בדברי שו"ע הרב ז"ל בזה (שם סעיף ד), דכתב:

מי שאין לו לב' הלילות רק ג' מצות בלבד שמורות כו' יברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן ויאכל ממנה מהשאר כזית א' להמוציא ועל אכילת מצה וכזית ב' יאכל ממנה בכריכה עם מדור ושתיירו לו ב' מצות שלימות ללחם משנה לליל ב', ולא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל ב' עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלימות ועל אכילת מצה יברך על הפרוסה וכו'.

הרי דפסק בהדיא, דבלילה הא' יבצע המצה השלישית לשנים, ונשאר לו רק ב' שלימות ופרוסה בשעת ברכת המוציא, וחזינן בהדיא, דאע"ג דאינו בוצע ואוכל מן השלימות כלום אלא מן הפרוסה, מ"מ יצא שפיר ידי"ח לחם משנה כיון שהיו בידו ב' שלימות בשעת הברכה, א"כ הרי מבואר בהדיא כמשנ"ת בס"ד⁷.

ותו נראה לסייע בזה כדברינו בס"ד, מדברי התוס' ז"ל (פסחים קטז א ד"ה מה) דהעלו, שצריך לברך הן ברכת המוציא והן ברכת על אכילת מצה על הפרוסה, ומ"מ הצריכו שיצרף עוד ב' מצות אל הפרוסה משום לחם משנה, דהעלו שם דגם ביו"ט צריך לחם משנה, ע"ש. הרי דאע"ג שאינו בוצע כלל את השלימות יוצא ידי"ח לחם משנה, ומתבאר כמשנ"ת.

ומיהו העירני גיסי היקר הרב הגאון ר' יעקב דוד הלברשטאם שליט"א, דלכאורה היה אפשר לדחות הני הוכחות, דאפ"ל שאני בליל הסדר, הואיל שערך ופתח לערוך את הסדר עם אלו הג' מצות המונחות לפניו, ואח"כ בשעת הברכה ג"כ מברך עליהם ואוכל מן הפרוסה [שהיתה מונחת לפניו קודם לכן כשהיא שלימה], להכי מהני שפיר. והיינו דאח"כ דעתה בשעת הברכה אינו בוצע עליהן, מ"מ מיחשבא טפי שהתחיל בהם את הסעודה, כיון שהיו לפניו בשעת תחילת הסדר, דזה מקרי בליל פסח כתחילת הסעודה. משא"כ בשבתות דעלמא, באמת י"ל דצריך דווקא שיבצע את השלימות בשעת הברכה, כיון דלא שייכא האי סברא (ולא מיסתברא לומר דמונחות לפניו בשעת קידוש, דבפשטות ברכת המוציא נחשב לתחילת הסעודה, ודו"ק)⁸.

⁷ אמנם מצאתי לפרמ"ג ז"ל דחולק בזה על דברי השו"ע הרב והמ"ב ז"ל, דהנה כתב (סי' תעה מ"ז סק"ה) בזה"ל: "יראה לי שאם אין לו בליל ראשון כי אם שתי מצות שלימות, יניחם שלימות עד המוציא, דבעינן לחם משנה, דהכין הלכתא לדידן כו', והא דפורסין קודם "כהא לחמא עניא" מנהגא הוא כו' ובתלמוד לא נזכר מזה כלום כו', מ"מ היכא דלא אפשר, וודאי לחם משנה עדיף טפי וכדאמרן. ועיין סי' תפ"ב מי שאין לו אלא שלש מצות יניח שתיים לליל ב' ועט"ז ולבוש שם דבעינן לחם משנה, והיינו נמי שאין פורס בליל ב' עד שיאמר המוציא תחילה כו', ומש"ה בליל א' יעשה הכל מפרוסה, היינו גם כן שפורס לאחר ברכת המוציא, וז"ש יעשה הכל מפרוסה, הכוונה, ממצה זו שפורסה אחר כך בשעת אכילת מצה, והכריכה תהיה הכל ממנה". מבואר דס"ל לפמ"ג דגם בלילה הראשון לא יפרוס אלא אחר ברכת המוציא, ודלא כמש"כ השו"ע הרב והמ"ב ז"ל, דבלילה הראשון יפרוס לפני הברכה, ויברך על הפרוסה עם ב' השלימות, וישאיר השלימות לליל ב', ורק למחר בליל ב' לא יפרוס לפני הברכה, כדי שיהיה לו ב' שלימות בשעת הברכה וכדנתבאר. ובאמת טעמא בעי אמאי מיאנו רבותינו השו"ע הרב והמ"ב ז"ל לפרש בזה כרבינו הפמ"ג ז"ל, דהרי לפ"ד הפמ"ג ז"ל לכאורה רווחא שמעתא טפי, דבוצע גם בלילה הראשון על השלימה? והנראה לומר דלישנא דהאבודרהם ז"ל אנסם, דהנה כתב (סדר ההגדה עמ' רלד, והו"ד בב"י סוס"י תעה) בזה"ל: "אם אין לו אלא ג' מצות לשתי הלילות כתב אבן הירחי שדי לו בהם, כיצד כשמברך המוציא ועל אכילת מצה בוצע מן הפרוסה בלבד ואוכל, וכריכה של הלל עושה מן הפרוסה, ואינו נוגע בשלימה כלל, נשארים לו שתיים לליל שניה, יעשה בהם כסדר הזה". הרי מבואר בדבריו בהדיא, דכשמברך המוציא בוצע כבר מן הפרוסה בלבד, משמע שהיא כבר פרוסה לפניו מקודם, וקשה להעמיס כאן פירושא דפמ"ג בלשון האבודרהם והרמ"א ז"ל, ולהכי פירשו השו"ע הרב והמ"ב ז"ל, דאיירי הכא שכבר פירס שלימה אחת לפני הברכה וכמשנ"ת.

⁸ **הערת העורך:** ועוד איכא למימר שכאן בליל הסדר גילתה תורה שעיקר קיום לחם משנה מתקיים דווקא בפרוסה, מדין "לחם עוני", וכאן גם הפרוסה היא חלק עיקרי מתחילת הסעודה, לכן מברכים על שלושתם ואוכלים מהפרוסה, דבליל הסדר יש לפרוסה שם לחם משנה מדין "לחם עוני".

והנראה לעניין לכאורה, דאפשר להביא ראיה לסברא זו, מדברי האליה רבה ז"ל שהביא הפמ"ג ז"ל (סי' תפב מ"ז סק"ב), דס"ל דבאין לו בליל שני אלא ב' מצות, נמי יפרוס קודם המוציא, ומ"מ יצא יד"ח לחם משנה, אע"ג דבשעת הברכה אין לו רק אחת ומחצה, הואיל ותחילה מונחות לפניו שלימות, שפיר הוי לחם משנה, יעוייש"ה. וא"כ אין מקום להוכיח מהכא לנידו"ד, וכדנתבאר.⁹

והיה נראה דאפשר לבאר בזה דברי הרמב"ם ז"ל (הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ו) דכתב וז"ל: "ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שנית שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה, ולוקח שני ריקין וחולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ". ולכאורה צ"ע, למה הצריך לקחת שני ריקין, תיסגי לי בפרוסה ומחצה [אם ס"ל ממילא דלי"צ לח"מ בליל פסח]¹⁰. אבל להנ"ל א"ש, דכיון שלוקח תחילה ב' ריקין, אע"ג שבוצע אחת מהן לפני הברכה, מהני שפיר, הואיל והיו מונחים לפניו תחלה בשעת תחילת עריכת הסדר וכמשנ"ת.

מיהו איברא, דמדברי רבותינו שו"ע הרב והמ"ב ז"ל אנו למדים דלית להו האי סברא, מדכתבו בהדיא, דבאין לו אלא ב' מצות, לא יפרוס לפני הברכה, משום לחם משנה, וכמו שהובא דבריהם לעיל, וחולקים בזה בהדיא על סברת הא"ר ז"ל הנ"ל. ומכל מקום בלילה הראשון פסקו, דיצא יד"ח לחם משנה אע"ג שאינו בוצע מהשלימים אלא אוכל מן הפרוסה וכנ"ל, וא"כ הדרו דברינו למקומם, דנשמע מהכא האי חידוש דין, דשפיר יוצא ידי חובת לחם משנה כשמברך על ב' ככרות ופרוסה, ואינו אוכל אלא מן הפרוסה, וכמו שנתבאר בארוכה בס"ד.

ח. ההידור לבצוע כל הככרות הוא משום כבוד שבת

אלא דלכאורה איכא למיפרך טובא על עיקר שורש דברינו אלו, מהמובא בפוסקים (סי' רעד) שיטת הרשב"א ז"ל, שצריך לחתוך שתי הככרות של הלחם משנה, וכי כן נהגו הרש"ל והשל"ה ז"ל, וכן הוא הסכמת הגר"א ז"ל, וכאשר הביא כל זה במ"ב (שם סק"ד). ואם כן היאך אפשר לומר סברא כזו, שאין חובה כלל במצות לח"מ לבצוע אפילו ככר אחת מן השלימות [ואף להמבואר דעכ"פ צריך לבצוע שלימה משום הידור ברכות, אבל מדבעינן לבצוע גם השניה, ש"מ דאתו עלה משום דין בציעת לחם משנה].

והנראה בזה, דלא קשיא מידי, דבאמת נראה דלא אתינן הני רבוותא ז"ל עלה כלל משום עיקר דינא דלח"מ, אלא משום אידך מימרא דאמרין התם בגמ' (שבת ק"ז ב) – "רבי זירא הוה בצע אכולה שירותיה", ופירש רש"י ז"ל – "בצע לכוליה שירותיה, פרוסה גדולה ודי לו בזה לאותה סעודה, ולכבוד שבת, ונראה כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה". מיהו הרשב"א ז"ל מפרש בזה בזה"ל: "דבצע על כל הככרות קאמר, ומשום דקא אמרין דנקט תרתי ובוצע חדא, קאמר הכא ר' זירא בצע אכלהו דמנחי קמ"י". ומעתה מה שנהגו הרש"ל והשל"ה והגר"א ז"ל לבצוע את שתיים, הוא כדי לקיים ההיא דרבי זירא, אליבא דפירושא דהרשב"א ז"ל, שהיה בוצע כל הככרות המונחות לפניו, ומיהו לעולם אין זה משום עיקר דינא דלח"מ [דבזה שפיר יש לומר דליכא חובה כלל לטעום מהני ככרות], אלא משום כבוד השבת נגעי בה. כלומר דנהי דיוצא יד"ח אף שאינו בוצע כלל, מ"מ הוי בצע ר' זירא וחותר שתייהן, דמן הראוי לבצוע כל השלימות המונחות לפניו על השלחן. וטעמא דמילתא הוא, משום דהוי כבוד סעודת שבת שלא תהיה מונחת ככר שלימה על השלחן בשעת סעודתא דשבתא, ודו"ק¹¹.

והנראה לסייע דברינו כן, דאף לפירושא דהרשב"א ז"ל בהא דר' זירא, אין הכוונה דאתי לפלוג בעיקרא דדינא דלח"מ, ולחדש לן דחייב לבצוע ב' הככרות, אלא אתי עלה רק משום הידור וחייבוב מצוה של כבוד השבת, לחתוך ב' הככרות. דהנה הב"ח ז"ל (ריש סי' רעד) הביא ב' הפירושים בהא דר' זירא בצע אכולה שירותא: הן פירוש רש"י ז"ל, שחתך פרוסה גדולה, והן פירוש הרשב"א ז"ל שבצע כל הככרות, ומסיק עלה בזה"ל: "וכך ראוי לנהוג כשני הפירושים לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, וגם לבצוע שתי הככרות של לחם משנה לחתיכות שיאכלו כל המסובין מהם, ועכ"פ יהא נוהג כך בסעודת בקר, דכבוד יום קודם לכבוד לילה". הרי דנקט דלתרי הפירושים לא נגעי ב' משום עיקר דין לחם משנה, אלא דהוי משום כבוד היום, ונסתייעו דברינו בס"ד, ודו"ק.

⁹ הערת העורך: מה גם דלדעת הגר"א ז"ל מלכתחילה אין לקחת ג' מצות לליל הסדר, אלא רק שתיים, ולפרוס האחת ביחץ, ולברך המוציא ועל אכילת מצה על אחת ומחצה, כיון שבליל הסדר ציוותה התורה לקחת "לחם עוני", ומה דרכו של עני בפרוסה, ואם לוקחים ג' מצות ובוצעים על שתיים ומחצה הוי יותר מכל יו"ט אחר ולא פחות. א"כ ניתן לצרף דעת הגר"א בזה, וממילא אין ראיה כלל מכך שמברכים על שלימה ופרוסה בליל הסדר.

¹⁰ הערת העורך: לכאורה ניתן ליישב זאת בפשיטות, מהדין שהובא ע"י הרב דייטש שליט"א לעיל מהל' ברכות, דבעינן שלימה לברכה, לכן הצריך הרמב"ם שלימה ופרוסה, כדי שיברך על שלימה.

¹¹ ומפורש הכי בהדיא בחידושי הריטב"א ז"ל (שבת שם), דלפ"ד הרשב"א ז"ל הוי בצע ר' זירא כל הלחמין שהיו מונחין לפניו על השלחן, יעוייש"ה.

וראי ברורה לדברינו, נראה להביא בס"ד, דהנה לפי מה שנתבאר [דענין בציעת ב' הככרות, שנהגו בה הני רבוותא, לאו משום עיקר דינא דלח"מ נגעי בה אלא מחמת כבוד סעודת שבת] נמצא, דאם יהיה מונח על השלחן כמה ככרות [כלומר יותר מהנצרך ללחם משנה], גם כן יש ענין לבצוע את כולם לפ"ד הרשב"א ז"ל בהא דרבי זירא, כיון דהרי עיקרה הויא ענין של כבוד, שלא תהיה מונחת ככר שלימה על השלחן בשעת סעודת שבת. והנה באמת כי כן מפורש בהדיא בספר מעשה רב (הלי שבת סעי' קכג), שכתב שם, דפעם אחת היו מונחות לפני הגר"א ז"ל כמה חלות ובצע את כולן, יעויישי"ה ובהערות שם. דהיינו הך משום דברי הרשב"א ז"ל הנ"ל, וא"כ נסתייעו דברינו, דאין כל הכרח משיטת הרשב"א ז"ל שנהגו כמותו הרש"ל, השלי"ה והגר"א ז"ל לחתוך ב' הככרות, דלא יצא חובת לח"מ אם לא טעם מהככרות, דשאני התם, כיון דהם לא עשו כן אלא משום הידור דדברי ר' זירא דהוי בצע אכולה שירותא וכמשנ"ת¹².

ט. אפילו אם המסובין מברכים לעצמם יוצאים ידי חובת לחם משנה

אם כנים הדברים, דעיקר יסוד דינא דלח"מ הוא משום כבוד הסעודה, דבעי למיהוי ערוך בבי ככרות, ולכן מהני אף כשאינו אוכל מהם כלל. כבר נתבאר דאיכא מקום בזה ליישב המנהג שיש נוהגים לברך אח"כ בעצמם ברכת הנהנין על הפרוסה, ומ"מ יוצאים שפיר יד"ח לח"מ, דכל המסובין בסעודה זו סומכין שפיר על הבוצע. כלומר כיון שהבוצע פתח האי סעודתא על ב' ככרות, לכן שפיר יצאו כל המסובין כאן יד"ח לחם משנה. וכאשר נתבאר לעיל לבאר כן דב"ק של האשל אברהם ז"ל. והנה כי כן שוב מצאנו בשו"ת הג"ר טיאה ווייל ז"ל בנו של בעל קרבן נתנאל ז"ל שהאריך בדין זה בתשובה (או"ח סי' כו), וכתב בתוה"ד דכאשר היה בשנת תקכ"ג אצל אביו ז"ל, ראה שחזר מדבריו [שכתב דהמסובין צריכין לצאת גם ברכת הנהנין מהבוצע (ראה לעיל פרק ג)], ואף בשבת הניח להמסובין שיברכו בעצמן המוציא, ושכן מעשים בכל יום דכל אחד מברך המוציא, ופוק חזי מאי עמא דבר, ואין לך ראייה גדולה מזו עכ"ל, והו"ד בשו"ת להורות נתן (ח"ו סי' ט). הרי שכך היה מנהג קדמון כבר דכל אחד מן המסובין מברך המוציא ומכ"מ יוצאין יד"ח מצות לחם משנה, ולדברינו זה מובן הדק היטב, ודו"ק.

וגדולה מזו ראיתי בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק נה הערה יד) שהביא ממרנא הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: "אלה שסומכים על הבוצע לצאת מצות לחם משנה, והם מברכים אחר כך ברכת המוציא, שפיר יכולים לסמוך גם על לחם אחר, אם אמנם אינם יכולים לטעום מן הלחם משנה כו"ו. ולכאורה איכא לתמוה טובא, איך יצא יד"ח לחם משנה, כאשר מברך לעצמו המוציא וגם אוכל מלחם אחר, ואיך מוציאו הבוצע, והרי אין לו ולבוצע כלום, וכאשר הרבה לעמוד על זה טובא בספר עיונים למשפט (שם) עיישי"ה בארוכה. ולהנתבאר אולי י"ל, דחזינן דדין לח"מ הוי דין בסעודת שבת, ועיקרה היא, עריכת הסעודה על ב' ככרות, וממילא אם הבוצע פתח אותה הסעודה ובירך על לחם משנה, שפיר יצאו בזה כל המסובין בהאי תכא ידי חובת לחם משנה, ועדיין צ"ע.

י. עריכת השלחן בלחם משנה מליל שבת ליומו

לדברינו יומתק מאוד מה שהליץ הט"ז ז"ל (יו"ד סי' קעח סק"ז) ליישב המנהג שנוהגים מקצת לערוך השלחן בלילי שבת בפת שלם כל הלילה, וקרא עליהם הלבוש ז"ל תגר מהמבואר ברמ"א ז"ל (שם), דאסור לערוך שלחן ולשום עליו מיני מאכל בלילה שלפני המילה משום דיש בזה איסור משום העורכים לגד שלחן. והשיב עלה הט"ז ז"ל בזה"ל:

דווקא בלילה שקודם המילה, שעושים כן למזל התינוק יש בו שייכות העורכים לגד, כי גד הוא לשון מזל; משא"כ בלילי שבת, שמניחים הפת לחם משנה, הוא בשביל כבוד השבת, שכבודו בלחם משנה, ואין בזה משום מזל, ואין בזה איסור כלל, דהא גם קודם השבת, מיד שמוציאין אותן מהתנור מניחים אותן על השלחן משום כבוד השבת.

הרי חזינן דאיכא ענין במצות לחם משנה עם עריכת השלחן לכבוד השבת, ולדברינו הדברים מאירים.

יא. מסקנת ביניים למי שאין לו אלא שתי ככרות שלימות לכל השבת

אתאן מכל זה לנידון דידן, במי שאין לו אלא ב' ככרות שלימות לכל סעודות השבת, לכאורה היה אפשר להורות לו כן: שיברך בליל שבת על ב' השלימות עם פרוסה, ולאכול רק מן הפרוסה, וישייר את השלימות למחר, ושפיר יצא יד"ח לחם משנה, והיינו הך ממש כההיא דסי' תכב, וכפי מה שנתבאר לן בס"ד, דמפאת לח"מ אינו חייב לבצוע דווקא את השלימות. ואי משום ההידור

¹² ומיהו באמת פשיטא דמשום מימרא דר' זירא איכא הידור לפתוח גם את כל הככרות המונחות לפניו על השלחן בשעת סעודת השבת, אף אלו שלא לוקחן ללחם משנה, ודו"ק.

דמצוה לברך על השלימה משום הידור ומצוה לכתחילה, שפיר י"ל דבכה"ג שלא יישאר לו לחם משנה לסעודת היום, עדיף לאכול מן הפרוסה, וסגי בזה שברך על השלימה, וד"י מוכרח בההיא דסי' תכב, דפסקינן דבאין לו בליל א' דפסח אלא ב' מצות ומחצה, יברך עליהם ויאכל רק מן הפרוסה, וישאיר ב' השלימות לליל ב' ללחם משנה, והה"נ בנידו"ד שפיר איכא למימר הכי, ודו"ק.

יב. מסקנה סופית בענין זה

אמנם לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ובפרט כי שיגרא דעלמא הכי הוא שצריכין לאכול מן הלחם משנה דווקא [ואיברא כי כן מורה ריהטא וסתומת לשון הפוסקים בזה]. ואף כי זכינו לחזק יסוד הבנין בבי' עמודים איתנים כנ"ל, מכל מקום להלכה למעשה לא מלאני לבי להורות כן. ולכן הוריתי לקיים לח"מ בליל שבת בברכה על ככר שלם ופרוסה ויאכל מן הפרוסה, ואת ב' השלימות יקח לסעודת היום של שבת, ויחתוך אחד מהם וישאיר שלם א' לסעודה שלישית, ובסעודה ג' שוב יברך על ככר ופרוסה, ושפיר יצא בשעת הדחק יד"ח לח"מ. וטעמי ונימוקי בזה כדלהלן בס"ד.

דהנה האריכו הפוסקים אי במצות לחם משנה מייעבא שיהיו שלימות בדווקא, דאפשר דאף לט"ז ודעימי דמצות לח"מ הוי מן התורה מ"מ סגיא בפרוסות, ובעי שלימות רק משום הברכה, ובעי שתייהן שלימות משום כבוד. בספר מנחת יעקב (סי' יב) האריך בזה והעלה דשלימה ופרוסה נמי מקרי לחם משנה לצאת בו יד"ח לח"מ, יעו"ש הטוב שהוכיח כן מכמה דוכתי. מיהו בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' מו) פליג עלי' יעו"ש, וכן האריך בזה טובא בשו"ת דברי יציב (שם) יעו"ש [ויש בזה אריכות גדולה בספרי הפוסקים ולא עת האסף כאן]. והנה בשו"ת משיב דבר (סי' כא) האריך בזה טובא והעלה לדינא, דלעיקר מצות לחם משנה שפיר יצא יד"ח אף בפרוסות, ורק משום דרך כבוד בעי שיהיו שלימות, והאריך ליישב מנהג זקינו הגה"ק מוהר"י מוואלאזין זצ"ל שהיה נותן למאחרין ב' חתיכות ללחם משנה, ע"ש שהאריך בזה [וחילק בין בא לחם שלם לפניו וחתכו, דתו לא מקרי לחם, לבין בא לפניו חתוך יעו"ש]. וראיתי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' יג) דמצרף לה לענין לח"מ בפת הבאה בכסנין, שהאריך שם אי צריך בזה לח"מ, ומסיק שם לסמוך עלה אף כשלוקח ב' חתיכות פרוסות, יעו"ש בארוכה. והנה כי כן העלה בשו"ת דברי יציב הנ"ל, דעכ"פ הך שלימים בלח"מ אינו מה"ת לכו"ע, ורק משום כבוד בעי, שמלבד מדין הברכה דעדיף בשלם, דרך כבוד הוא לגבי שבת שיהיו שניהם שלימים, יעו"ש בארוכה. ומעתה הרי קיי"ל דכבוד יום קודם, כמבואר בגמ' (פסחים קה א), ובשו"ע (רעא ג) ¹³. וא"כ בנד"ד עדיף שיקחו השלימות לסעודת היום, כיון דענין השלימות הוא משום כבוד כנ"ל, הרי כבוד היום קודם. ופשיטא דסעודת היום קודם לסעודה שלישית, כמבואר בזה בשו"ע (רצא ה) ובפוסקים בארוכה. ובפרט להמבואר ברמ"א ז"ל (שם ג) דאף דמסיק להחמיר ליקח לח"מ בסעודה שלישית, מ"מ הביא דפשוט המנהג להקל לבצוע בסעודה שלישית רק בככר אחד יעו"ש [ויש אריכות גדולה בכ"ז ואכמל"י, ועוד חזון למועד אי"ה]. לכן ה"י נלענ"ד בזה דעדיף שישאירו את ב' הככרות השלימות לסעודת היום וכמשנ"ת ¹⁴.

יג. לחם משנה לנשים

הנה בנוגע לחיוב לחם משנה בנשים, הנה מבואר בב"י (סי' רעד) בשם ראשונים ז"ל דחייבות, וכ"כ הפמ"ג (שם מ"ז סק"א) בשם האבודרהם ז"ל, מכיון שגם הן היו באותו הנס של המן, ע"ש. וכן פסקו לדינא בשו"ע הרב ז"ל (שם סע' ב) ובמ"ב (שם סק"א). ומיהו בתשובת האלף לך שלמה (סי' קיד) האריך למעניתו ליישב ללמוד זכות על הנשים שאין מקפידות בזה, ואתי עלה מתרי טעמי: חדא, דשאני לח"מ מדי' כוסות ומגילה, כיון דהוי רק זכרון על מה שירד כפול ביום הששי והו"ל מצותו בכך שיהיה עדות ואות על מצות שבת, וא"כ הוי כשאר מצות עשה שהזמן גרמא, שנשים פטורות; משא"כ ד' כוסות ומגילה, דעיקר המצוה הוי לזכרון והודאה על הנס עצמו, לכן שייך לומר הטעם דחייבות מפני שאף הן היו באותו הנס. ועוד כתב, עפ"י מה שמבואר דבזמן שהיו ישראל במדבר היה המדבר מצמחת, ומבאר דנס שלא כדרך הטבע גרע טפי, אם כן בוודאי ה"י בידו יתברך למעט בנס שתצמיח להם תבואה במדבר, אך מכיון שהם לא המתינו והתלוננו עליו יתברך לכך עשה להם נס שלא כדרך הטבע וירד המן מן השמים להראות כמה גרוע אדם זה; ולכן התינו הזכרים שהם הרעמו ולא היו ראויין לנס כדרך הטבע, לכך נחשב זה הנס להם לטובה, דעכ"פ נתן להם מן ולא מתו ברעב, אבל הנשים שלא התרעמו א"כ הם לא נצרכו לנס המן רק היה אפשר להם למעט בנס ולהצמיח להם במדבר כדרך הטבע, לכן אין להם ליתן הודאה על זה. ומסיק דלכך אין נוהגים בזה כאבודרהם, ומנהג ישראל תורה עכתודה"ק, ודפח"ח.

¹³ יעו"ש שם במג"א (סק"ד) שהוכיח מהזוה"ק (יתרו עמוד קנז) דכבוד לילה עדיף. מיהו כבר כתב שם במחצה"ש, דדברי הש"ס עיקר במקום שחולק על הקבלה כנודע, ולא הביאו המ"א כי אם להזכיר במה דאפשר גם בסעודת לילה עכ"ד, וכ"כ שם הפמ"ג (א"א סק"ד) ע"ש.

¹⁴ מיהו עדיף שיצרף בליל שבת ובסעודה ג' לכה"פ ככר אחד שלם, דבזה מהני עכ"פ גם לדעת המנחת יעקב ז"ל וכמשנ"ת.

מיהו איברא, דלהני פוסקים הנ"ל (פרק א) דס"ל דלח"מ הוי מן התורה, וילפינן להו מיתורא דקרא וכנ"ל, לכאורה לא שייך הני סברות למיפטר נשים. ואמנם יעויין בשו"ת באר משה (ח"ה סי' עה) שהביא דמנהג מרנא החתם סופר ז"ל היה להקפיד מאוד על חובת הנשים בלח"מ, ולהקפיד שיצאו בברכתו, ולא יברכו לעצמן שוב ברכת המוציא על הפרוסה שמקבלות. וכבר נילאו הפוסקים ליישב במה שלא ראינו אצל רבותה"ק שהקפידו על הנשים לדקדק בלח"מ, לשמוע הברכה מהבוצע ולאכול דווקא מאותו הלח"מ.

ברם כבר נתבאר דשפיר איכא מקום ללמוד זכות אף כשמברכים לעצמם אח"כ ברכת המוציא. ויותר מזה נוכחנו לראות בס"ד, דשפיר איכא מקום לומר, דבזה שראש המסובין בוצע על שתי ככרות סגי להוציא את כל המסובין בסעודה זו, אף כשאינם יוצאים ממנו הברכה, ואוכלים מהלחם שלפניהם. ואם כי בוודאי לכתחילה צריך ליזהר שכ"א יכוון לברכת ראש המסובים ויאכל מהלח"מ, מ"מ אולי יש בזה משום ישוב המנהג שלא הקפידו כ"כ על הנשים, וסמכו עלה מחמת שחששו שיפסיקו בדיבור, ומחמת שאר סיבות שבדבר, ודו"ק.

יד. לחם משנה בחלה קפואה

בזה אבוא עוד, לבאר בההיא עניינא, בהא דנו"נ הפוסקים אי יוצאין ידי חובת לח"מ בחלה קפואה. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' מב) העלה דמהני, ע"ש בארוכה. וראיתי בשו"ת שבט הלו (ח"ו סי' לא) שנטה בזה קו להחמיר, כיון דהרי לפי דעת קצת ראשונים צריך לבצוע על שניהם, א"כ צריך דבשעת הסעודה תהיה ראויה עכ"פ לאכילה יעוי"ש. ולכאורה כוונתו לפירוש הרשב"א ז"ל הנ"ל בההיא דר' זירא דבצע אכולה שירותא. והנה לפי מה שביארנו לעיל בס"ד, איכא לעיוני בזה, דהרי להנתבאר אין זה מפאת דין בלחם משנה, אלא מחמת חשיבות דכבוד השבת [ולחכי מצריך הגר"א ז"ל לפתוח כל הככרות אפילו יותר מהלח"מ וכמשנ"ת]. ונתבאר לן דשפיר סגי לן מעיקרא דדינא לקיים מצות לחם משנה כשפותח סעודתו על ב' ככרות אף שאינו חותכן כלל, ושפיר יש לומר דכו"ע מודין בזה דליכא חיובא לבצוע ב' הככרות כדי לקיים מצות לח"מ, ולכן לא זכיתי לירד לעומק דבריו בזה, וצ"ע¹⁵.

טו. שאילת חלה משכן ללחם משנה

כמו כן איכא לעיוני במש"כ בספר תשובות והנהגות (ח"ב סי' קעא), דלפי דעת הגר"א ז"ל ועוד פוסקים ז"ל יש לומר דבוודאי אינו רצוי לשאול חלה משכן רק ע"מ לצרף לח"מ, כיון דס"ל דצריכים לחתוך ב' החלות, וא"כ הרי לשיטתם האכילה משניהם שייך לעיקר מצות לחם משנה, ולכן לא יועיל משאולה, ע"ש בארוכה. ולדברינו צ"ע בזה, דענין מנהג הגר"א ז"ל לבצוע כל הככרות לאו משום שורש דינא דלח"מ נגעי ב', אלא הידור נוסף משום כבוד סעודתא דשבתא, אבל מצות לח"מ קיים שפיר אף באינו חותכן כלל, וא"כ כשאי-אפשר לפתוח שניהם, שפיר יש לו לקיים עכ"פ בדרך זו, וכמשנ"ת.

טז. מסקנות לדינא

זאת התורה העולה לן מן המדובר בס"ד. דשורש מצות לחם משנה הוא בעיקרו, שצריך לערוך ולפתוח הסעודה של שבת קודש על ב' ככרות, דהיינו שברכת המוציא יברך על לחם משנה, אבל אין חובה לאכול דווקא מאותם הלחמים. ולכן אף אם מצרף פרוסה לב' הככרות בשעת הברכה, ומניח את השלימות בצד, ואוכל רק מן הפרוסה, נמי קיים שפיר חובת המצוה דלחם משנה. מיהו מחמת הידור ומצוה לכתחילה צריך לברך ולבצוע עכ"פ אחת מן השלימות, ולאכול ממנה.

כמו כן נתבאר לן בס"ד טעמא דמילתא דמנהג רבוותא ז"ל שנהגו לפתוח ב' הככרות דווקא, משום כבוד סעודת השבת. וביארנו דלדבריהם יש ענין לפתוח כל הלחמים המונחין לפניו על השולחן.

לכן עכ"פ באופן כנידון דידן, אשר אין לו רק ב' ככרות שלימות לכל סעודות השבת, אפשר לומר דמצי לצרף פרוסה לשתי הככרות, בכל הסעודות, ולאכול רק מהפרוסה. ושפיר מקיים בזה מצות לח"מ. ברם אף דהכרחנו הכי טובא לדינא, מ"מ למעשה אכתי צ"ע טובא בזה.

אשר על כן נראה, דבנידון דידן, יקח ככר שלם א' עם פרוסה א' ללחם משנה בליל שבת, וכן יעשה בסעודה שלישית. ובסעודת היום יקח ב' ככרות שלימות, ויבצע אחת מהן, וישאיר חלה שלימה א' לסעודה שלישית. וכאשר הארכנו לבאר בטעמא דמילתא בס"ד.

¹⁵ **הערת העורך:** בעניי לא זכיתי להבין את תמיהתו של הרב דייטש שליט"א, דגם אם זה מצד כבוד שבת סוף סוף יש ענין לבצוע על כל הככרות המונחות לפניו, וזה לא ניתן בחלה קפואה, ממילא "ראוי להחמיר לכתחילה" (כלשונו של השבט הלו שם) שלא להשתמש בה ללחם משנה.

תשובת הכותב: לדברינו יוצא, דשפיר יוצאים חובת לחם משנה עכ"פ בחלה קפואה, ולפי דברי השב"ל לא יצא י"ח, ועל כך תמיהתנו.

בתורה"ד נתבררו לך עוד כמה פרטי הלכות נחוצות לקיום מצות לחם משנה, ואלו הן :

א. נחלקו הפוסקים אי חיובה מן התורה או מדרבנן.

ב. עיקר קיום מצותה הוי בשעת הברכה.

ג. נתבאר דדעת שו"ע הרב והמ"ב ז"ל דהמסובין יכוונו לצאת ברכת המוציא מהבוצע על הלח"מ כדי לצאת נמי יד"ח לח"מ. ונתבאר לימוד זכות על הנוהגין לברך בעצמם אח"כ ברכת המוציא על הפרוסה. והראינו מקום ללמוד זכות אף על הנוהגים אח"כ לברך ולאכול מן הלחם שלפניהם, ואינם אוכלים כלל מהלח"מ, ומ"מ שפיר י"ל דיצאו יד"ח לח"מ, הואיל והבוצע בירך ובצע סעודה זו על ב' ככרות.

ד. נתבאר לך אי צריכין דווקא ב' ככרות שלימות לקיים מצות לח"מ, או דסגי בככר ופרוסה, או אפשר דסגי אף בב' פרוסות בלבד.

ה. אפשר לצרף ללחם משנה חלה קפואה [ובשו"ת שבט הלוי נוטה להחמיר].

ו. אפשר לצרף ללחם משנה חלה שאולה [ובשו"ת תשובות והנהגות חידש דלדעת הגר"א ז"ל לא מהני].